

Marek ŻMIGRODZKI

**Rola frontów narodowych w kształtowaniu się systemów partyjnych
europejskich państw socjalistycznych**

Роль народного фронта в формировании партийных систем
социалистических стран Европы

Le rôle des fronts nationaux dans la formation des systèmes
de parti des pays socialistes européens

Kształtowanie się systemów partyjnych w europejskich państwach socjalistycznych następowało pod wpływem wielu czynników obiektywnych i subiektywnych. Istotną rolę odegrała idea sojuszu, zrodzona z doświadczeń partii bolszewickiej. Idea ta, jak też i idea frontu narodowego, wywodzi się z nauki klasyków marksizmu-leninizmu o sojusznikach proletariatu. K. Marks i F. Engels już w dobie kapitalizmu przedmonopolistycznego podkreślali fakt, że bez sojuszników proletariat nie może odnieść zwycięstwa. Sojuszników takich upatrywali przede wszystkim w drobnym chłopstwie, robotnikach rolnych, a także drobnej burżuazji i lumpenproletariacie miejskim.¹

Doświadczenia płynące ze stosunków partii bolszewickiej z partiami politycznymi reprezentującymi nieproletariackie klasy i warstwy społeczne oraz epizod współuczestnictwa partii eserowskiej w sprawowaniu władzy wywarły istotny wpływ na założenia programowe i praktykę polityczną partii marksistowsko-leninowskich w ich walce o władzę. Bardzo ważne znaczenie miały też w tym zakresie uchwały VII Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej w r. 1935. Kongres ten rozwinął ideę tworzenia jednolitego frontu klasy robotniczej poprzez współpracę polityczną komunistów i socjaldemokratów, zobowiązując również partie komunistyczne

¹ K. Marks, F. Engels: *Dziela*, t. 8, Warszawa 1964, s. 229; t. 16, Warszawa 1968, s. 446; t. 22, Warszawa 1971, s. 596 i inne.

do tworzenia antyfaszystowskich frontów ludowych, obejmujących komunistów, socjaldemokratów, partie chłopskie, ruchy demokratyczne, partie radykalne, koła liberalnej inteligencji i lewicowe ugrupowania katolickie.

Konieczność utworzenia jednolitego robotniczego frontu obrony przed faszyzmem i groźbą wojny szczególnie mocno akcentował Georgi Dymitrow — sekretarz VII Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej. Podczas obrad rozwinął on teorię o sojusznikach proletariatu w okresie narastania faszyzmu. Wskazywał przy tym nie tylko na konieczność istnienia sojuszu robotniczo-chłopskiego, lecz również na potrzebę utworzenia frontu narodowego, który wciągnąłby do walki przeciw wyzyskowi społecznemu i faszyzmowi szerokie masy ludowe. „Powodzenie całej walki proletariatu — twierdził Dymitrow — łączy się ściśle z zawarciem bojowego sojuszu proletariatu z pracującym chłopstwem i podstawową masą drobnomieszczaństwa, stanowiącymi większość ludności nawet w krajach przemysłowo rozwiniętych.”² VII Kongres, odrzucając doktrynerski i dogmatyczny stosunek do niefaszystowskich partii burżuazyjnych i drobnomieszczańskich oraz do organizacji masowych, dał partiom komunistycznym nowy oręż strategiczny i taktyczny, a jego wskazania pozwoliły frontom okresu międzywojennego odnieść szereg sukcesów.³

Ta problematyka również współcześnie zachowała aktualność i to nie tylko w państwach kroczących drogą socjalistycznego rozwoju, ale także w przypadku tych państw, które w toku rozwoju światowego procesu rewolucyjnego zamierzają taką właśnie drogę obrać. Pojęcie frontu narodowego i jego rola w okresie rewolucji socjalistycznej zostały określone przez: deklarację narady przedstawicieli partii komunistycznych i robotniczych państw socjalistycznych w Moskwie w r. 1957 oraz oświadczenie narady przedstawicieli partii komunistycznych i robotniczych w Moskwie w r. 1960. W myśl tych dokumentów przez front narodowy rozumieć należy sojusz klasy robotniczej z chłopstwem pracującym i idącymi za proletariatem warstwami społeczeństwa, pod przewodnictwem partii marksistowsko-leninowskiej.⁴ Zgodnie z deklaracją sojusz taki jest jedną z form głównych prawidłowości rewolucji socjalistycznej i budownictwa socjalistycznego we wszystkich krajach.

Front jako forma sojuszu określonych klas i warstw społecznych w walce o cele polityczne rozpowszechnił się wśród ruchów postępowych na całym świecie, a przede wszystkim w europejskim ruchu robotniczym.

² G. Dymitrow: *Pisma wybrane*, Warszawa 1954, ss. 80—81.

³ Na temat oceny rezultatów obrad tego kongresu por. W. B o n e w: *Za ednija, narodnija i oteczestwenija front*, Sofia 1974, s. 23.

⁴ *Programnyje dokumenty bor'by za mir, diemokratiju i socyjalizm*, Moskwa 1961, ss. 12, 16, 65—66 i n.

Tworzenie frontów o szerokiej bazie społecznej oznaczało dla rewolucyjnego ruchu robotniczego pozyskanie sojuszników politycznych wśród innych klas i warstw społecznych. Wpływało to niekiedy także na dezintegrację sił obozu zachowawczego czy wręcz reakcyjnego.⁵

W krajach socjalistycznych fronty narodowe ukształtowały się w pełni dopiero w okresie drugiej wojny światowej i w latach powojennych. Wspólne narodowe cele walki o niezależność polityczną, przeciwko imperializmowi i faszyzmowi sprzyjały powstawaniu szerokiej koalicji ludowej oraz koalicji partii politycznych i organizacji antyfaszystowskich. Partie komunistyczne stanowiły najlepiej zorganizowaną pod względem politycznym siłę, wokół nich zatem skupiały się wszystkie postępowe siły narodu, tworząc jednolity blok walki narodowowyzwoleńczej, a jednocześnie dążąc do obalenia reakcyjnych reżimów. Inicjatywa partii marksistowsko-leninowskich we frontach narodowych stanowiła instrument realizowania w praktyce tezy Lenina o możliwości urzeczywistnienia swych zadań przez awangardę partyjną jedynie wtedy, gdy potrafi ona „[...] nie odrywać się od kierowanych przez siebie mas, gdy umie rzeczywiście prowadzić na przód najszerze masy. Bez przymierza z niekomunistami na najróżnorodniejszych odcinkach działalności nie może być nawet mowy o żadnym pomyslnym budownictwie komunistycznym.”⁶

Nadrzędnym celem walki, organizowanej przez komunistów w krajach środkowej i południowo-wschodniej Europy, było pokonanie faszyzmu, osiągnięcie wyzwolenia narodowego i skierowanie tych krajów na drogę postępowych ludowo-demokratycznych, a w perspektywie socjalistycznych przemian. Komuniści dążyli do utrzymania jedności klasy robotniczej i jej samodzielności politycznej oraz samodzielności jej sojuszników w ogólnonarodowym nurcie walki.⁷ Front narodowy zawiązywany przy współdziałaniu partii marksistowsko-leninowskiej nie był nigdy kompromisem klasowym czy zrzeczeniem się przez nią z urzeczywistniania jej historycznych celów. Partie marksistowsko-leninowskie w jego programie eksponowały wszystko to, co dla członków narodu było i jest wspólne, a jednocześnie oddziaływały na treść ich świadomości narodowej.⁸ Fronty narodowe, działające pod kierownictwem klasy robotniczej, już przez sam

⁵ Problem pozyskiwania sojuszników politycznych stanowi w marksizmie-leninizmie istotny składnik teorii rewolucji. Szerzej na ten temat por. J. Wielgosz: *Z problematyki periodyzacji frontów narodowych*, „Studia Nauk Politycznych” 1972, nr 2/8, s. 121 i n.; M. Rybicki: *Front narodowy w systemie politycznym europejskich państw socjalistycznych*, „Studia Nauk Politycznych” 1975, nr 1, *passim*.

⁶ W. I. Lenin: *Dzieła*, t. 33, Warszawa 1957, s. 231.

⁷ Myśl ta przewijała się w opracowaniu N. K o ł o m e j c z y k a: *Rewolucje ludowe w Europie 1939—1948*, Warszawa 1973.

⁸ O roli świadomości narodowej w funkcjonowaniu frontów narodowych por. K. G r z y b o w s k i: *Ojczyzna, naród, państwo*, Warszawa 1970, s. 106 i n.

fakt swego istnienia stworzyły przesłanki do ukształtowania się pełnej jedności moralno-politycznej narodu.⁹ Stopień jej urzeczywistnienia zależał od tego, jak bliskie były one dążeniom mas ludowych oraz od ich zasięgu i trwałości.¹⁰

Powstanie frontów narodowych było zarówno obiektywną koniecznością, czynnikiem niezbędnym do odniesienia zwycięstwa nad faszyzmem i rodzimą reakcją, jak i świadomym wyborem ideologiczno-programowym i strategicznym partii marksistowsko-leninowskich, przejawem ich nowatorskiej myśli politycznej. Realizacja tej idei była podstawą kształtowania się socjalistycznych systemów partyjnych, zwłaszcza tych, w których uczestniczą również partie sojusznicze.¹¹

W niektórych państwach ideę tworzenia frontów podjęły również lewe skrzydła kierownictw partii reprezentujących nieproletariackie klasy i warstwy ludzi pracy. Tam, gdzie kierownictwa tych partii nie zaakceptowały współpracy z komunistami, fronty narodowe powstawały w wyniku współdziałania ich członków i ogniw terenowych z odpowiednimi ogniwami partii marksistowsko-leninowskich. W wyniku uwarunkowań historycznych, tradycji życia politycznego, układu sił klasowych i reprezentujących te siły partii politycznych¹² w państwach socjalistycznych ukształtował się system jednopartyjny oraz system współdziałania partii politycznych.

Kształt poszczególnych socjalistycznych systemów partyjnych zależał głównie od stosunku kierownictw partii politycznych reprezentujących nieproletariackie klasy i warstwy ludzi pracy do idei współpracy z partią komunistyczną i przemian socjalistycznych. W państwach, gdzie stosunek ten był negatywny, na arenie życia politycznego pozostała wyłącznie partia komunistyczna, tam zaś, gdzie był on pozytywny (czyli w Polsce, Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, ChRL, KRLD i Socjalistycznej Republice Wietnamu), ukształtował się system współdziałania partii politycznych, a więc z udziałem partii sojuszniczych.¹³ Okazało się, iż ważnym argumentem

⁹ Ten zwłaszcza aspekt funkcjonowania frontów narodowych podkreśla J. J. Wiatr: *Naród i państwo*, Warszawa 1969, s. 327.

¹⁰ Problematykę frontów narodowych podjęliśmy w tym opracowaniu o tyle, o ile wiąże się z jego myślą przewodnią. Szersze ujęcie tych zagadnień zawiera książka A. Redelbacha: *Front Jedności Narodu, jego funkcja ustrojowa*, Warszawa 1974.

¹¹ Wyrazicielem takiego samego poglądu jest A. Dobieszewski: *Wiedza o partii, Wybrane problemy*, Warszawa 1973, s. 219.

¹² Syntetyczną charakterystykę tych czynników zawiera opracowanie M. Żmigrodzkiego: *System partyjny PRL na tle innych systemów partyjnych w Europie*, [w:] *Istota i rozwój form demokracji socjalistycznej*, Warszawa 1976, ss. 174—177.

¹³ Por. na ten temat A. Dobieszewski: *Geneza i zasady funkcjonowania socjalistycznego systemu partyjnego w Polsce*, „Więś Współczesna” 1973, nr 2, s. 3.

„za” lub „przeciw” zachowaniu partii nieproletariackich była zdolność ich kierownictw do ewolucji poglądów w sprawie perspektyw socjalistycznego rozwoju społeczeństwa i problemu współpracy z komunistami. Polityczna dalekowzroczność przywódców partii nieproletariackich, sprzyjająca pozytywnemu rozstrzygnięciu losów tych partii, znalazła odzwierciedlenie w przyjęciu programu budownictwa socjalistycznego, wypracowanego przez partię marksistowsko-leninowską, i uznaniu jej kierowniczej roli. Nie bez znaczenia dla kształtowania się struktur politycznych, w tym także i frontów narodowych, a zwłaszcza podmiotów określających jego działalność, były konkretne historyczne uwarunkowania w poszczególnych krajach socjalistycznych. Zwięzła charakterystyka tych uwarunkowań pozwala — jak się wydaje — na wyróżnienie trzech rodzajów sytuacji w przypadku przyjęcia procesu formowania się partii sojuszniczych za kryterium.

Pierwsza sytuacja charakterystyczna jest dla Jugosławii i Albanii, a więc państw, w których nie ukształtowały się partie sojusznicze, gdzie front sił antyfaszystowskich był politycznie jednolity. Utworzony z inicjatywy komunistów nie był koalicją partyjną, lecz strukturą wiążącą partie komunistyczne w tych krajach z organizacjami społecznymi pozostającymi pod ich wpływem. Wprawdzie do frontów tych wchodził niekiedy działacze partii burżuazyjnych, nie byli to jednak na ogół przedstawiciele kierowniczych kręgów tych partii, lecz dysydenci lub opozycjoniści, którzy już przed wojną znaleźli się w konflikcie z oficjalną polityką partii burżuazyjnych, potępiającą u swych członków próby nawiązania współpracy z komunistami.

W przypadku Jugosławii byli to przedstawiciele Słoweńskiej Partii Ludowej, Niezależnej Partii Demokratycznej, Chorwackiej Partii Chłopskiej i innych drobniejszych ugrupowań. Nie będąc komunistami, akceptowali politykę Komunistycznej Partii Jugosławii i nie próbowali formować w ramach frontu narodowowyzwoleńczego takiej siły, która zdecydowana byłaby prowadzić bardziej zachowawczy kurs polityczny.¹⁴ Kierownictwa partii burżuazyjnych odzęgały się od współpracy z komunistami. Analogiczne procesy zachodziły również w Albanii. W rezultacie taki układ sił politycznych stał się po wojnie podstawą ukształtowania się w tych krajach systemów jednopartyjnych.

Druga sytuacja charakterystyczna jest dla Węgier i Rumunii, a więc państw, w których również nie ukształtowały się partie sojusznicze, mimo iż front sił antyfaszystowskich nie był politycznie jednolity, a partie ko-

¹⁴ Na temat frontu narodowowyzwoleńczego w Jugosławii szerzej por. J. Ciemiński: *Jugostawia*, [w:] *Europejskie kraje demokracji ludowej 1944—1948*, Warszawa 1972, s. 188 i n.

munistyczne w tych krajach posiadały w swej walce sojuszników w postaci partii politycznych.

Genezy frontu antyfaszystowskiego na Węgrzech należy upatrywać w utworzonej 15 III 1937 r. przez grupę radykalnych pisarzy ludowych (tzw. populistów) organizacji o nazwie Front Marcowy. Deklaracja programowa przyjęta 3 X 1937 r. i rozszerzona 15 III 1938 r. postulowała rozszerzenie swobód obywatelskich, odrzucała faszystowskie koncepcje rasistowskie, wzywając jednocześnie do zjednoczenia narodów naddunajskich.¹⁵ Mimo różnic programowych komuniści poparli Front Marcowy. Jego działalność spotkała się też z pozytywnym oddźwiękiem w innych kręgach społecznych Węgier.¹⁶ Nie poparło go jednak prawicowe kierownictwo Niezależnej Partii Drobnych Rolników, co doprowadziło — przy jednoczesnych represjach ze strony rządu — do rozpadu Frontu Marcowego w r. 1939. Jednakże jego czołowi działacze, poparci przez komunistów, utworzyli w czerwcu 1939 r. radykalną, antyfaszystowską Narodową Partię Chłopską, określaną jako partia biedoty, która wystąpiła z programem radykalnej reformy rolnej, głosząc hasła „węgierskiej trzeciej drogi”, pośredniej między zachodnioeuropejskim kapitalizmem a socjalizmem budowanym przez Związek Radziecki. Choć partia ta nigdy nie zdobyła masowego poparcia wsi, miała w późniejszym czasie odegrać ważną rolę w zbliżeniu lewicy chłopskiej i robotniczej.

Ważnym wydarzeniem w historii walk o zjednoczenie sił demokratycznych był ogłoszony 18 XII 1942 r. przez rozgłoszenie im. Kossutha program Narodowego Frontu Niepodległości, opracowany przez Biuro Zagraniczne Węgierskiej Partii Komunistycznej. Program podkreślał głównie konieczność wycofania się Węgier z wojny, zerwania z Niemcami, ustanowienia pokojowych stosunków z państwami koalicji antyfaszystowskiej oraz państwami sąsiednimi, a także potrzebę dokonania reform społecznych. Wzywał do jedności w tworzeniu rządu niezawisłości narodowej, bez względu na różnice polityczne i programowe. Jednakże nadal nie dochodziło do utworzenia jednolitej formy trwałego współdziałania między ugrupowaniami legalnej opozycji.¹⁷

Dnia 19 III 1944 r. wojska niemieckie wkroczyły na terytorium Węgier, dotychczasowy rząd został obalony, praktycznie zaś władzę sprawować zaczął Edmund Veessenmayer jako „poseł i pełnomocny przedstawiciel Rze-

¹⁵ Por. *Magyar munkasmorgalom története 1867—1945*, Budapest 1962—1963, t. 1, s. 232.

¹⁶ Na przykład wśród ochotników węgierskich walczących w Hiszpanii por. *Istorijsz Wiengrii*, t. 3, Moskwa 1972, s. 317.

¹⁷ Szersze tło wydarzeń tego okresu na Węgrzech ukazuje H. Donath: *Przemiany ustrojowo-prawne na Węgrzech 1939—1949*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978.

szy Wielkoniemieckiej na Węgrzech". Zdelegalizowano wszystkie — oprócz faszystowskich — partie polityczne. W odpowiedzi na to siły antyfaszystowskie utworzyły w maju 1944 r. Front Węgierski, w skład którego weszły: Partia Pokoju, Partia Socjaldemokratyczna, Niezależna Partia Drobnych Rolników, Związek Podwójnego Krzyża, a nieco później Narodowa Partia Chłopska i związki zawodowe. Front ten wezwał naród do walki o wolność i niezawisłość, głosząc program pokoju i sojuszu ze wszystkimi aliantami, nawołując do sabotażu i organizacji ruchu oporu. Kierownictwo Frontu Węgierskiego nie potrafiło jednak uzgodnić najbardziej skutecznych w ówczesnych warunkach form działalności antyfaszystowskiej, czego rezultatem było ograniczenie jego działalności raczej do różnych akcji sabotażowych. Tymczasem od połowy listopada 1944 r. podjęto rokowania międzypartyjne w kwestii utworzenia w miejsce dotychczasowego Frontu Węgierskiego — Węgierskiego Frontu Niepodległości. Zakończyły się one sukcesem. W pierwszych dniach grudnia 1944 r. w Szeged powołano do życia front, w skład którego weszły: Węgierska Partia Komunistyczna, Partia Socjaldemokratyczna, Niezależna Partia Drobnych Rolników, Narodowa Partia Chłopska, Mieszczańska Partia Demokratyczna i związki zawodowe. Przyjęty program frontu oparty był na programie WPK i postulował: całkowite i natychmiastowe zerwanie z Niemcami oraz rozpoczęcie z nimi wojny, udzielenie poparcia Armii Radzieckiej, nawiązanie stosunków przyjaźni ze Związkiem Radzieckim i krajami sąsiadującymi z Węgrami, tworzenie terenowych organów frontu, zwołanie konstytuanty oraz powołanie rządu tymczasowego. W ostatnich dniach grudnia 1944 r. na terenach wyzwolonych dokonano wyboru 230 delegatów do Tymczasowego Zgromadzenia Narodowego.¹⁸

Wkrótce po wyzwoleniu zaczęły zarysowywać się pomiędzy partiami koalicji dwojakiego rodzaju różnice. Z jednej strony dotyczyły one realizacji programu Frontu Niepodległości, z drugiej zaś — podstawowych problemów demokratycznego rozwoju, nowego pojmowania demokracji i dróg jej realizacji. Stało się to przyczyną rozłamu między WPK, żądającą radykalnych przemian społecznych i trwałych związków przyjaźni ze Związkiem Radzieckim i innymi państwami socjalistycznymi, a NPDR pragnącą zbliżenia z zachodem, wprowadzenia demokracji typu zachodniego, mniej radykalnych reform społecznych, a także domagającą się realizacji

¹⁸ Wśród których znalazło się 71 przedstawicieli WPK, 55 NPDR, 38 — PSD, 16 — Narodowej Partii Chłopskiej, 12 — Mieszczańskiej Partii Demokratycznej, 19 — Wolnych Związków Zawodowych oraz 19 bezpartyjnych. W okresie późniejszym w wyniku wyborów uzupełniających, organizowanych w miarę wyzwalań kraju, liczba członków Tymczasowego Zgromadzenia Narodowego wzrosła do 498. Por. H. Donath: *Geneza Patriotycznego Frontu Ludowego na Węgrzech*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, Warszawa 1977, nr XV, s. 80 i n.

węgierskich roszczeń terytorialnych. Niejako pośrednikiem znajdowała się socjaldemokracja głosząca koncepcję Węgier jako „pokojowego pomostu” między Wschodem a Zachodem oraz Narodowa Partia Chłopska ze swym programem węgierskiej „trzeciej drogi”. W tej sytuacji jesienią 1945 r. doszło do ostrej walki wyborczej. Partie wystąpiły z oddzielnymi listami, przed wyborami zwróciły się jednak do narodu ze wspólnym manifestem przedwyborczym oraz postanowiły zachować formę rządu koalicyjnego bez względu na wynik wyborów.¹⁹

W rezultacie wyborów w listopadzie 1945 r. zdecydowane zwycięstwo odniosła Niezależna Partia Drobnych Rolników, uzyskując 57% głosów, komuniści zaś uzyskali 17% głosów, socjaldemokraci — 17,4%, Narodowa Partia Chłopska — 6,8%. Okazało się, iż Węgry są jedynym krajem wśród tych, które wstąpiły na socjalistyczną drogę rozwoju, gdzie pierwsze powojenne wybory nie przyniosły zwycięstwa lewicy. Nadal kontynuowała ona walkę o radykalne przemiany społeczne, tworząc 5 III 1946 r. węższy sojusz w postaci tzw. Bloku Lewicowego. W jego skład weszła partia komunistyczna, socjaldemokratyczna, Narodowa Partia Chłopska i związki zawodowe. Celem działalności Bloku Lewicowego była eliminacja z partii demokratycznych (głównie z NPDR) i aparatu administracyjnego elementów prawicowych. Już w wyborach w r. 1947 występujące wspólnie WPK, PSD, zreorganizowana NPRD i Narodowa Partia Chłopska odniosły zwycięstwo uzyskując 60,87% głosów, w tym WPK uzyskała 24,1% mandatów, NPDR — 16,5%, PSD — 16,3%, Narodowa Partia Chłopska — 8,8%. Taki rezultat wyborów znacznie przyczynił się do ustabilizowania władzy ludowej i umocnienia dyktatury proletariatu, przyspieszając zarazem stopniowy rozkład partii i ugrupowań opozycyjnych, w tym także powstałej z usuniętych elementów prawicowych NPDR. Po wyeliminowaniu z partii socjaldemokratycznych członków o nastawieniu prawicowym doszło 12 VI 1948 r. do zjednoczenia obu partii robotniczych, które przyjęły od tej pory nazwę Węgierskiej Partii Pracujących.

Wraz z umacnianiem dyktatury proletariatu próbowano wypracować koncepcję społeczno-polityczną roli ludowego frontu w nowych warunkach państwa budującego socjalizm. Początkowo nie była ona jednoznaczna i dość często modyfikowana, toteż traktowano ludowy front jako organizację upodobnioną do partii politycznej, składającą się z rzesz członkowskich i posiadającą organy centralne i terenowe bez wyodrębnienia w jego ramach partii politycznych.²⁰

¹⁹ Atmosferę i charakter przemian tego okresu na Węgrzech oddaje opracowanie J. R. Nowaka: *Przemiany polityczno-społeczne na Węgrzech w okresie od wyborów w listopadzie 1945 r. do zjazdu zjednoczeniowego w czerwcu 1948 r.*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, ss. 85—110.

²⁰ Por. Donath: *op. cit.*, s. 83.

Ostateczna koncepcja frontu narodowego ukształtowała się w oparciu o stanowisko biura informacyjnego partii komunistycznych i robotniczych, stwierdzającego, iż istnienie koalicji partii politycznych sprzeczne jest z dyktaturą proletariatu oraz w oparciu o błędne pojmowanie polityki w stosunku do sojuszników wyrażające się twierdzeniem, iż socjalistyczny rozwój społeczeństwa można osiągnąć za pomocą środków administracyjnych. Wprawdzie 1 II 1949 r. w miejsce dotychczasowego Węgierskiego Narodowego Frontu Niepodległości utworzono Węgierski Ludowy Front Niepodległości, to jednak traktowano go jako „formację okresu przejściowego” oraz środek osłabienia partii koalicyjnych. Mimo iż — jak twierdzi się w literaturze węgierskiej²¹ — w początkach 1949 r. dojrzały obiektywne warunki do rozszerzenia ruchu frontu ludowego, tym bardziej że koalicyjne partie wyzbyły się w zasadzie elementów prawicowych, to jednak przyjęto błędną dogmatyczną koncepcję w stosunku do sojuszników, a później także i do bezpartyjnego frontu ludowego, doprowadzając do odsunięcia się mas pracujących od ich politycznych reprezentacji nie tylko w postaci partii politycznych, ale także i organów państwowych. W rezultacie stopniowej likwidacji uległy nie tylko partie opozycyjne, ale również powoli zamarła działalność partii, które w ostatniej fazie swego istnienia ukształtowały się jako sojusznicze. Tak więc od r. 1950, pomijając r. 1956, w którym partie opozycyjne odżyły na kontrrewolucyjnych podstawach, ukształtował się na Węgrzech stan faktyczny charakteryzujący się funkcjonowaniem systemu jednopartyjnego w tym socjalistycznym państwie.²²

Analogiczne przeobrażenia frontu ludowego zakończone podobnym rezultatem, a więc ukształtowaniem się systemu jednopartyjnego, miały miejsce również w Rumunii. Z inicjatywą utworzenia frontu wystąpiła już w sierpniu 1936 r. Rumuńska Partia Komunistyczna, postulując rozwiązanie i zakaz działalności wszystkich organizacji faszystowskich, obronę rządów konstytucyjnych oraz instytucji demokratycznych. Dopiero jesienią 1943 r. udało się powołać do życia antyfaszystowski Front Patriotyczny, w skład którego obok partii komunistycznej weszły także partie i organizacje lewicowe, jak: Front Oraczy, Związek Patriotyczny, Związek Pracujących Węgrów w Rumunii (Madosz), Chłopska Partia Socjalistyczna.

²¹ J. Halasz: *Patriotyczny front ludowy w systemie politycznym społeczeństwa węgierskiego*, [w:] *Problemy frontu narodowego w europejskich państwach socjalistycznych*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973, ss. 140—141; por. także inne węgierskie opracowania, w całości poświęcone problematyce kształtowania się frontu ludowego w tym kraju, jak: J. Tóth, A. Nemzeti: *Parasztpárt története 1944—1948*, Budapest 1972; A. Ságvari: *Népfront és koalíció Magyarországon 1936—1948*, Budapest 1967.

²² Por. J. Kovács: *La formation et l'évolution du droit constitutionnel de la République Populaire Hongroise*, Szeged 1973, s. 31.

Równocześnie partia komunistyczna podjęła starania na rzecz jedności działania dwóch funkcjonujących wówczas partii robotniczych, zostały one uwieńczone w maju 1944 r. zawarciem porozumienia między Rumuńską Partią Komunistyczną a Partią Socjaldemokratyczną w ramach Jednolitego Frontu Robotniczego. Porozumienia te stanowiły podstawę utworzenia w lipcu 1944 r. Bloku Narodowo-Demokratycznego, który stał się — w ówczesnej sytuacji politycznej — szerokim sojuszem sił antyhitlerowskich, grupującym nadto jeszcze dwie partie, w późniejszym czasie stanowiące ostoję opozycji — w literaturze rumuńskiej tzw. „partie historyczne” — Narodową Partię Chłopską (Juliu Maniu) i Partię Narodowo-Liberalną (C. J. C. Brătianu).²³

Powstanie zbrojne z 23 VIII 1944 r. obaliło faszystowską dyktaturę wojskową i dało możliwość utworzenia rządu, który początkowo składał się z wojskowych i specjalistów, zaś partie polityczne Bloku Narodowo-Demokratycznego były w nim reprezentowane każda przez sekretarza stanu bez teki.

Po obaleniu faszystowskiej dyktatury wojskowej stopniowo różnice ideologiczne i programowe między partiami zaczęły się nasilać. Partia komunistyczna zainicjowała szerokie kontakty z innymi partiami politycznymi, również z ugrupowaniami lewicowymi wewnątrz Narodowej Partii Chłopskiej i Partii Narodowo-Liberalnej. Ta polityka szerokiego — jak to później ocenił Nicolae Ceausescu — sojuszu ze wszystkimi siłami politycznymi, zainteresowanymi w demokratycznym, a następnie w rewolucyjnym rozwoju Rumunii, znalazła wyraz w utworzeniu 12 X 1944 r. Frontu Narodowo-Demokratycznego.²⁴ Obok partii komunistycznej znalazły się w nim: Partia Socjaldemokratyczna, Front Oraczy, Związek Robotników i Chłopów Węgierskich w Rumunii (Madosz), Związek Patriotyczny, ruch związkowy, Związek Młodzieży Komunistycznej oraz inne organizacje. Front ten reprezentował więc interesy klasy robotniczej, chłopstwa i tzw. warstw pośrednich w mieście. Partie i organizacje członkowskie Frontu zachowały samodzielność, własne programy i formy organizacyjne. Zaproszone do udziału w nowej koalicji, utworzonej po rozwiązaniu Bloku Narodowo-Demokratycznego kierownictwo Narodowej Partii Chłopskiej oraz Partii Narodowo-Liberalnej, odmówiły przystąpienia do Frontu.

Kolejnym krokiem Rumuńskiej Partii Komunistycznej było wystąpienie z propozycją zmiany rządu o większości burżuazyjnej (składającego

²³ J. Ceterchi, S. Popescu: *Front ludowy i jego ewolucja w socjalistycznej Republice Rumunii*, [w:] *Problemy frontu narodowego...*, s. 109.

²⁴ N. Ceausescu: *La Roumanie sur la voie de l'édification de la société socialiste multilatéralement développée*, t. VI, Bucarest 1970, s. 706.

się z wojskowych i specjalistów) na rząd, w którym szerzej reprezentowane byłyby przedstawicielstwa robotników i chłopów. Utworzono więc nowy rząd, w którym partie robotnicze i organizacje demokratyczne uzyskały stanowisko wicepremiera i trzecią część wszystkich stanowisk ministerialnych. Narodowa Partia Chłopska i Partia Narodowo-Liberalna, mimo iż uzyskały większość stanowisk w rządzie, zmuszone były uznać nową formę sojuszu sił demokratycznych.

Z czasem stosunek sił między partiami burżuazyjnymi a partiami i organizacjami demokratycznymi, zjednoczonymi wokół partii komunistycznej, zaczął ulegać zmianie na korzyść tych ostatnich. A nawet można stwierdzić, iż w miarę konsolidacji i umacniania się sojuszu sił demokratycznych nasilał się proces rozkładu ugrupowań prawicowych, zaś działalność Narodowej Partii Chłopskiej i Partii Narodowo-Liberalnej znajdowała się w impasie. Równocześnie siłom demokratycznym udało się zachęcić do współpracy z Frontem Narodowo-Demokratycznym liberalno-burżuazyjne ugrupowanie kierowane przez G. Tătărescu, co w znacznej mierze przyczyniło się do uniemożliwienia utworzenia frontu antyrewolucyjnego całej burżuazji i wielkich właścicieli ziemskich.

Nie powiodły się próby — podejmowane przez kierownictwa Narodowej Partii Chłopskiej, Partii Narodowo-Liberalnej i siły promonarchistyczne — uformowania rządu z większością przedstawicieli prawicy, natomiast udało się Frontowi Narodowo-Demokratycznemu uzyskać zgodę na utworzenie 6 III 1945 r. rządu reprezentującego siły demokratyczne, głównie zaś klasę robotniczą i jej sojuszników (chłopstwo, inne tzw. warstwy pośrednie oraz przedstawicieli burżuazji zgrupowanych wokół partii z G. Tătărescu na czele). W rządzie znalazły się następujące partie i organizacje Frontu, obsadzając w nim kluczowe stanowiska: Rumuńska Partia Komunistyczna — 4 ministrów, Partia Socjaldemokratyczna — 3, Front Oraczy — 3; Związek Patriotyczny — 1; Powszechna Konfederacja Pracy — 1; duchowni-demokraci — 1; Narodowa Partia Liberalna (G. Tătărescu) — 3; Narodowa Partia Chłopska (A. Alexandrescu) — 1; armia — 1.²⁵

Kolejną próbą sił stały się wybory parlamentarne w r. 1946. Partie reprezentowane w rządzie ustaliły, iż wystąpią w wyborach ze wspólną listą i wspólnym programem. W tym też roku utworzono Blok Partii Demokratycznych. Akces do tego Bloku zgłosiły wszystkie partie reprezentowane w rządzie demokratycznym oraz Narodowa Partia Ludowa, utworzona w styczniu 1946 r. poprzez przekształcenie masowej organizacji Związku Patriotycznego. Blok Partii Demokratycznych obejmował również przedstawicieli części burżuazji, którzy nie wchodzili w skład Frontu

²⁵ Ceterchi, Popescu: *op. cit.*, s. 116.

Narodowo-Demokratycznego, ale współpracowali z nim w ramach prac rządu. Program partii Bloku zakładał walkę o zapewnienie reżimu demokratycznego i pełnej suwerenności Rumunii. Opozycja nie zdołała zjednoczyć swych sił, zaś tzw. „partie historyczne” podjęły akcje terrorystyczne przeciwko organizacjom demokratycznym, zwłaszcza przeciwko działaczom komunistycznym.

Siły demokratyczne odniosły 19 XI 1946 r. zwycięstwo wyborcze (używając 71,8% głosów). Partie opozycyjne zaś po przegranych wyborach podjęły działalność antypaństwową. Ośrodkiem sił opozycji stała się przede wszystkim Narodowa Partia Chłopska (Maniu). Rada Polityczna Bloku Partii Demokratycznych wystąpiła więc z propozycją jej rozwiązania, co też uczynił parlament w drodze odpowiedniej ustawy. Narodowa Partia Liberalna (Brătianu) sama zaniechała dalszej działalności politycznej.

Uczestniczące w rządzie ugrupowanie liberalne G. Tătărescu ujawniło w ciągu r. 1947 swą niechętną postawę wobec przedsięwzięć podejmowanych w kierunku urzeczywistnienia postępowych reform społeczno-politycznych w kraju, było jednak zbyt słabe, aby przedstawiać jakiegokolwiek niebezpieczeństwo dla władzy ludowej. W listopadzie 1947 r. przedstawiciele tej partii w rządzie podali się do dymisji, zaś wkrótce potem partia ta sama rozwiązała się.

Po upadku monarchii i powstaniu Rumuńskiej Republiki Ludowej w działalności frontu ludowego zaszły istotne przemiany jakościowe. Dnia 27 II 1948 r. powołano Front Demokracji Ludowej (FDL) z zadaniem przygotowania demokratycznych partii i organizacji politycznych do wyborów do przedstawicielskiego organu państwa dyktatury proletariatu, jakim było Wielkie Zgromadzenie Narodowe.²⁶

Front Demokracji Ludowej stanowił jeszcze przez pewien czas nową formę sojuszu partii demokratycznych i innych organizacji politycznych o wspólnych interesach. Jednakże sojusz ten nie przetrwał zbyt długo, gdyż — podobnie jak na Węgrzech — w Rumunii brak było jednoznacznych koncepcji politycznych wobec partii sojusznicznych. W rezultacie powstały warunki, w których partie sojuszniczne przestały widzieć sens dalszej egzystencji, toteż w r. 1950 nastąpił kres działalności partii sojusznicznych w FDL tzn. Frontu Oraczy, Narodowej Partii Ludowej i Węgierskiego Związku Ludowego.

Pozostałe europejskie państwa socjalistyczne (Polska, Bułgaria, NRD i Czechosłowacja) stanowią trzecią grupę krajów o pewnych wspólnych

²⁶ Na temat kształtowania się najwyższych przedstawicielskich organów władzy państwowej w państwach socjalistycznych por. ciekawe badania komparatystyczne T. Szymczak: *Ustrój państw socjalistycznych Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej*, Łódź—Warszawa 1963 oraz *id.*: *Organy władzy i administracji europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa 1970.

— z interesującego nas punktu widzenia — cechach. W wymienionych państwach bowiem front narodowy stał się albo źródłem ukształtowania partii sojuszniczych (PRL, LRB, CSRS), albo też organizacją, która skupiła powstałe uprzednio partie sojusznicze (NRD).

Front narodowy w Polsce stanowił sojusz klasy robotniczej, chłopstwa, inteligencji pracującej i innych warstw pośrednich, przybierając postać ruchu patriotycznego, łączącego wszystkich Polaków, niezależnie od przynależności partyjnej, pochodzenia społecznego czy światopoglądu, zaangażowanych w sprawę umacniania suwerenności państwa i kontynuacji bytu narodowego.²⁷ W czasie wieloletniej działalności ulegał on różnorodnym przeobrażeniom, zarówno gdy chodzi o siły, które stanowiły jego bazę społeczną, partie polityczne tworzące podstawę polityczno-organizacyjną frontu na każdym etapie jego rozwoju, jak i metody oraz cele polityczne działania.

Okres formowania się demokratycznego frontu narodowego, a zarazem kształtowania podstaw stosunków między marksistowsko-leninowską Polską Partią Robotniczą a niemarksistowskimi partiami politycznymi, stojącymi na gruncie postępu społecznego (jakimi były wówczas lewica w Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwie Ludowym i Stronnictwie Demokratycznym) przypada na lata 1942—1944. Współpraca tych partii, realizowana pod przewodnictwem ideowym PPR, stanowiła główne źródło rewolucyjnych przemian ekonomicznych, społecznych, politycznych i kulturalnych w powojennej Polsce. Już jesienią 1946 r. przyjęła ona zinstytucjonalizowaną postać Bloku Stronnictw Demokratycznych. Ta koalicja partii marksistowskiej z partiami wywodzącymi się z tradycji politycznych Polski międzywojennej powstała w wyniku kompromisu, pozwalającego na zbliżenie tych partii i zacieśnienie jedności ich działania. Kompromis ten nie godził jednak w zasady programowe PPR, lecz miał na celu zdobycie poparcia dla Polski Ludowej nie tylko większości klasy robotniczej, ale i większości narodu. PPR jako siła przewodnia współdziałających partii koalicyjnych musiała umiejętnie kojarzyć umacnianie kierowniczej roli partii i urzeczywistnianie hegemonii klasy robotniczej z zacieśnianiem koalicyjnej współpracy i maksymalną aktywizacją sojuszników w ramach frontu demokratycznego.

W uchwałach PPR z tego okresu podkreślano, iż koalicja partii demokratycznych mieści się w ramach wspólnie nakreślonych podstaw działania przy zachowaniu samodzielności wszystkich partii koalicyjnych, lecz równocześnie samodzielność ta winna być ograniczona politycznym zakresem uzgodnionych podstaw. Jest to niezbędny warunek trwałości koo-

²⁷ Powstanie i rozwój frontu narodowego w Polsce charakteryzuje szerzej J. Wielgosz: *Problemy kierowniczej roli partii w działalności frontu narodowego*, Warszawa 1973, s. 31 i n.

licji.²⁸ Stosunki między partiami frontu narodowego miały się zatem opierać na uzgadnianiu ważniejszych decyzji i dopuszczalności krytyki, o ile nie godziła ona w podstawy i spójność tego frontu. Szczególnie duża aktywność polityczna i programowa PPR, stosunkowo największy zakres odpowiedzialności tej partii za losy kraju, wyrażający się także w przewzięciu przez nią koncepcji liberalno-demokratycznych wpływów prawicy społecznej, a także w bezkompromisowej walce z pravicową opozycją polityczną i antyludowym podziemiem spowodowały stopniowe umacnianie się przewodniej roli partii. Stosunki międzypartyjne we froncie stawały się więc egzemplifikacją nowych jakości charakterystycznych dla współczesnych socjalistycznych systemów współdziałania partii politycznych.

Procesom tym towarzyszyła walka klasowa o skomplikowanym charakterze. Części społeczeństwa bowiem, której interesy obiektywnie były zbieżne z założeniami realizowanego programu frontu narodowego (tzn. część bogatego, średniorolnego, a nawet małorolnego i bezrolnego chłopstwa, inteligencji i drobnomieszczaństwa) towarzyszyły nastroje niepewności co do trwałego charakteru dokonujących się w Polsce przemian. Do pogłębienia się tych nastrojów przyczyniło się powstanie w r. 1945 dwóch legalnych partii politycznych o programie przeciwstawnym programowi Bloku Stronników Demokratycznych, tzn. Polskiego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Pracy. Znalazło to wyraz w stopniowym, a niekorzystnym dla władzy ludowej, narastaniu zmian w układzie sił politycznych na wsi.²⁹

Polskie Stronnictwo Ludowe nawiązywało w swoim programie do tradycji agrarystycznych prawicowego odłamu chłopskiego ruchu politycznego, skupiało jednak większość sił o nastawieniu prawicowym, przeciwstawnym socjalistycznemu kierunkowi rozwoju kraju. Partia ta występowała przeciwko idei sojuszu robotniczo-chłopskiego, przeciwko blokowi partii demokratycznych, niektórym reformom polityczno-ustrojowym, a nadto postulowała przywrócenie liberalno-burżuazyjnej demokracji, osłabienie sojuszu ze Związkiem Radzieckim i nawiązanie ścisłej współpracy z państwami kapitalistycznymi. Program PSL cieszył się przez pewien czas poparciem znacznych odłamów chłopów, sądzących, iż wyłącznie chłopci — jak głosiła propaganda PSL — powinni być w Polsce klasą panującą.

²⁸ Por. np.: *Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942—1945*, Warszawa 1958, ss. 333—334.

²⁹ Pogłębioną analizę układu sił klasowych i politycznych w Polsce tego okresu zob. u A. Dobieszewskiego: *Organizacja społeczeństwa socjalistycznego a system partyjny w Polsce*, [w:] *Partie sojusznicze i organizacje społeczne w systemie politycznym PRL*, Warszawa 1976, ss. 16—22.

Z chwilą przegrania w wyborach w styczniu 1947 r. dalsze losy tej partii, mającej charakter opozycyjny, zostały przesądzone. Ukształtowały się bowiem wewnątrz PSL siły dążące do współpracy z partiami bloku demokratycznego. Opanowały one kierownictwo partii i opowiedziały się za programem budowy Polski Ludowej. Przykład PSL ukazał, że nie było miejsca w systemie politycznym PRL dla partii antydemokratycznych, występujących przeciw programowi nakreślonemu w Manifeście PKWN.

Praktyka polityczna potwierdziła zarazem, iż w polskim systemie politycznym mogą znaleźć swe miejsce samodzielne formacje polityczne, nawiązujące i opierające się na tradycjach przedwojennych postępowych stronnictw demokratycznych, solidaryzujących się z programem socjalistycznej przebudowy społeczno-gospodarczej.

Istnienie demokratycznych partii politycznych jako samodzielnych sojuszników PPR było dowodem zrozumienia przez nią faktu, iż partie te są konieczne i spełniają pozytywną funkcję społeczną w walce o nowy ustrój. Istnienie szerokiego frontu narodowego powodowało, że w pewnym sensie nieuniknione było istnienie demokratycznych partii politycznych. Nie można było bowiem ignorować przywiązania pewnych kręgów chłopskich i robotniczych do tych partii. Uznanie postępowych tradycji stało się nakazem³⁰, gdyż i tradycje te głęboko tkwiły w świadomości mas.

Partie demokratyczne z uwagi na ówczesny poziom świadomości mas łatwiej docierały i silniej oddziaływały na pewne środowiska chłopskie, robotnicze i inteligencji niż PPR. Ich współdziałanie z partią marksistowsko-leninowską w walce z reakcją i przy budowie ustroju sprawiedliwości społecznej w praktyce umacniało wpływ ideologiczny PPR na pewne kręgi społeczeństwa.

Zachodzące procesy doprowadziły do ukształtowania się w latach 1948—1950 polskiego socjalistycznego systemu partyjnego, w skład którego weszły partie sojusznicze. Po zjednoczeniu się partii robotniczych i powstaniu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej zjednoczył się także 27 XI 1949 r. ruch ludowy. Ze Stronnictwa Ludowego oraz odrodzonego Polskiego Stronnictwa Ludowego powstało Zjednoczone Stronnictwo Ludowe. Do Stronnictwa Demokratycznego natomiast wstąpili niektórzy byli członkowie rozwiązanego w lipcu 1950 r. Stronnictwa Pracy.

Również w Ludowej Republice Bułgarii ewolucja frontu narodowego (nazywanego Frontem Ojczyźnianym) spowodowała ukształtowanie się socjalistycznego systemu współdziałania partii komunistycznej z Bułgar-

³⁰ Jak słusznie twierdzi A. Burda: *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1965, s. 109.

skim Ludowym Związkiem Chłopskim, a więc partią kontynuującą postępowe tradycje ruchu ludowego w tym kraju.³¹

Początki frontu narodowego w Czechosłowacji sięgają jeszcze okresu zagrożenia niezawisłości kraju, kiedy to ideę frontu wysunęli komuniści podejmujący próby osiągnięcia porozumienia politycznego ze wszystkimi siłami antyfaszystowskimi i narodowowyzwoleńczymi. Chodziło o to, aby front narodowy stał się płaszczyzną zespolenia Czechów i Słowaków w walce z faszyzmem, co zwłaszcza w Słowacji — gdzie funkcjonowało prohitlerowskie Państwo Słowackie — nabierało specjalnego znaczenia. W istocie front narodowy od chwili wyzwolenia Czechosłowacji przez Armię Radziecką aż po dni lutowe 1948 r. pełnił rolę płaszczyzny porozumienia między lewicą z komunistami na czele a partiami i siłami proburżuazyjnymi aktywnie uczestniczącymi w rządach. Czechosłowacki front narodowy był więc z jednej strony — jak to później oceniono³² — płaszczyzną kompromisu politycznego, pozwalającego na kontynuację porządku prawnego i państwowości republiki, w ramach i w imieniu którego działały kolejne rządy, z drugiej zaś strony była to płaszczyzna walki między lewicą a siłami reakcji o przyszły ustrój polityczny państwa i reformy społeczno-gospodarcze. Walka ta, zakończona zwycięsko w lutym 1948 r.³³, przyniosła odpowiednie przeobrażenia systemu partyjnego oraz politycznego, ideologiczne i programowe scementowanie frontu narodowego jako płaszczyzny współpracy w dziele budownictwa podstaw państwowości socjalistycznej i realizacji idei marksizmu-leninizmu reprezentowanych przez komunistów.

W rezultacie z dawnej Partii Narodowo-Socjalistycznej powstała Czechosłowacka Partia Socjalistyczna, z partii ludowej — Czechosłowacka Partia Ludowa oraz działające tylko w Słowacji — Partia Wolności (która utrzymała swą nazwę) i Słowacka Partia Odrodzenia. Demokratyczna Partia Słowacji rozpadła się całkowicie. Socjaldemokraci połączyli się w czerwcu 1948 r. z KPCz. W Czechosłowacji ukształtował się również system współdziałania partii politycznych, w którym partia komunistyczna posiada aż czterech sojuszników w postaci partii politycznych.

Niemiecka Republika Demokratyczna jest czwartym europejskim państwem socjalistycznym, w którym front narodowy stał się organizacją grupującą oprócz partii komunistycznej również partie sojusznicze. Wśród

³¹ Na temat procesu kształtowania się frontu narodowego i systemu partyjnego w Ludowej Republice Bułgarii por. szerzej M. Zmigrodzki: *Front Ojczyzniany w systemie politycznym LRB*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio G, 1976, vol. XV, ss. 271—283.

³² Na przykład M. Kruk: *Ustrój polityczny Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej*, Warszawa 1976, ss. 30, 31, 32 i n.

³³ Por. szerzej V. Bilak: *Nauki lutego 1948 r. w Czechosłowacji*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu” (Praga) 1978, nr 2, ss. 51—61.

zasadniczych przesłanek utworzenia frontu narodowego w NRD należy wymienić: współpracę antyfaszystów i demokratów, która umocniła się w walce z faszyzmem i siłami reakcji; zwycięstwo Związku Radzieckiego i jego sojuszników nad faszyzmem, sprzyjające wyzwoleniu się części narodu niemieckiego spod wpływów nazizmu i rozszerzeniu bazy dla wspólnych działań sił postępowych; uświadomienie sobie przez większość obywateli republiki konieczności zespolenia wysiłków wszystkich warstw ludności nie tylko w okresie usuwania materialnych i duchowych skutków wojny, ale także w toku budowy nowego społeczeństwa.³⁴ Wymienione czynniki sprzyjały klasie robotniczej i jej partii w rozwinięciu szerokiego demokratycznego ruchu antyfaszystowskiego, który stał się podstawą utworzenia frontu narodowego skupiającego przedstawicieli wszystkich politycznych i masowych organizacji NRD oraz obywateli bezpartyjnych. Największe znaczenie w jego działalności ma pięć współpracujących ze sobą partii NRD, które utworzyły — wspólnie z innymi organizacjami społecznymi — blok demokratyczny, będący trzonem frontu narodowego.³⁵

Zanim ukształtował się taki właśnie skład partyjny bloku, przechodził on pewną ewolucję, sięgającą początkami czasów wojny. Z inicjatywą sformowania szerokiego demokratycznego frontu sił antyfaszystowskich wystąpiła natychmiast po bezwarunkowej kapitulacji Niemiec hitlerowskich Komunistyczna Partia Niemiec (która po zjednoczeniu ruchu robotniczego 21—22 IV 1946 r. utworzyła Niemiecką Socjalistyczną Partię Jedności)³⁶ oraz dwie nowo powstałe partie burżuazyjno-demokratyczne: Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU) utworzona 26 VI 1945 r. i Liberalno-Demokratyczna Partia Niemiec (LDPD), utworzona 5 VII 1945 r. Przywódcy wymienionych partii podjęli 14 VII 1945 r. decyzję o utworzeniu bloku partii antyfaszystowsko-demokratycznych i nakreślili wspólne cele działania, zasygnalizowane w opracowanym jeszcze w czasie wojny tzw. „Programie działania bloku walczącej demokracji.”³⁷

W r. 1948 zaostrzyły się tarcia z siłami reakcyjnymi, ale zarazem układ sił zmienił się na korzyść zwolenników demokratycznych przemian poprzez przystąpienie do bloku nowych postępowych organizacji spo-

³⁴ Por. E. Correns: *Front Narodowy w NRD*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu” (Praga) 1977, nr 1, s. 155.

³⁵ Współczesny skład bloku demokratycznego i jego aktualne zadania charakteryzuje G. Wolter: *Polityczna organizacja społeczeństwa socjalistycznego w Niemieckiej Republice Demokratycznej*, „Studia Nauk Politycznych” 1976, nr 2, s. 89.

³⁶ Podstawowe informacje na ten temat por.: *Kleines politisches Wörterbuch*, Berlin 1973, ss. 173—177.

³⁷ Por. R. Mand: *Front Narodowy w systemie politycznym społeczeństwa socjalistycznego Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, [w:] *Problemy frontu narodowego...*, s. 58 i n.

leczo-politycznych. Była to Demokratyczna Partia Chłopska Niemiec (DBD), powstała 17 VII 1948 r., zrzeszająca pracujących chłopów i innych ludzi pracy związanych zawodowo z rolnictwem, oraz Narodowo-Demokratyczna Partia Niemiec (NDPD), utworzona 25 V 1948 r., reprezentująca przedstawicieli mieszczaństwa, wśród których znaleźli się byli członkowie hitlerowskiej partii NSDAP i byli wojskowi, którzy nie popełnili zbrodni wojennych ani innych przestępstw przeciwko ludzkości.

Tak więc i w Niemieckiej Republice Demokratycznej proces kształtowania się frontu narodowego był jednocześnie procesem krystalizowania się systemu partyjnego, w jego ramach także partii sojuszniczych — czterech w tym państwie.

Przedstawiona syntetyczna analiza genezy systemów partyjnych w europejskich państwach socjalistycznych pozwala na sformułowanie kilku uogólnień:

1. Tylko w tych państwach socjalistycznych ukształtowały się partie sojusznicze jako trwałe składniki systemu partyjnego, w których ewolucja ideowo-polityczna doprowadziła je do uznania kierowniczej roli partii marksistowsko-leninowskiej oraz zaakceptowania współpracy z partią komunistyczną i przyjęcia programu budownictwa socjalistycznego.

2. Nie bez znaczenia dla wyodrębnienia się partii sojuszniczych był sam moment ich organizacyjnego okrzepnięcia. Te partie demokratyczne, które nie zdołały tego osiągnąć, zanim narosły negatywne skutki tzw. „kultu jednostki”, zwłaszcza w kwestii polityki wobec sojuszników, nie uformowały się — mimo istniejących obiektywnie przesłanek — w odrębne, samodzielne partie sojusznicze (np. na Węgrzech i po części także w Rumunii).

3. Partie sojusznicze powstały w tych państwach, w których żywe były w przeszłości tradycje parlamentaryzmu.

4. Partie sojusznicze — jak to wynika po części z przeprowadzonych rozważań — z reguły kontynuują postępowe założenia nurtów demokratycznych w partiach działających w okresie międzywojennym, a nawet wcześniejszym (zwłaszcza gdy chodzi o partie ludowe). Spośród 11 aktualnie działających w europejskich państwach socjalistycznych partii sojuszniczych jedynie Demokratyczna Partia Chłopska w NRD nie posiadała swej poprzedniczki.³⁸ W podobnej sytuacji rozpoczynały swą działalność dwie partie sojusznicze w Słowacji.

³⁸ Pozostałe partie sojusznicze w NRD (CDU, LDPD, NDPD), chociaż powstały w okresie powojennym, to jednak nawiązywały częściowo do tradycji partii mieszczańskich z czasów Republiki Weimarskiej, a więc działających przed dojściem Hitlera do władzy. Można by wymienić wśród nich: Niemiecką Partię Demokratyczną, Partię Centrum, Partię Chrześcijańsko-Społecznej Służby Ludowej czy też Niemieckiego Stanu Średniego.

5. Jednym z czynników posiadających decydujący wpływ na uformowanie się socjalistycznych systemów partyjnych w ich aktualnym kształcie była współpraca ludzi pracy w ramach frontów narodowych walczących z faszyzmem.³⁹

РЕЗЮМЕ

В социалистических странах Европы в результате сложившихся исторических условий, традиций политической жизни, структуры классовых сил и их представителей — политических партий образовалась однопартийная система и система взаимодействия политических партий. Форма отдельных социалистических партийных систем зависела, главным образом, от отношения руководства политических партий, репрезентирующих непролетарские классы и слои трудящихся, к идее сотрудничества с коммунистической партией и к социалистическим изменениям. В тех государствах, где это отношение было негативным, на арене политической жизни осталась одна коммунистическая партия; там, где оно было позитивным (в Польше, Болгарии, Чехословакии и ГДР), сформировалась система взаимодействия политических союзнических партий. В результате краткой характеристики этих обусловленностей автор выделяет три вида ситуации. Первая характерна для Югославии и Албании, т.е. для стран, в которых союзнических партий не было, а антифашистский фронт в политическом отношении отличался монолитностью. Основанный по инициативе коммунистов, он, однако, не являлся партийной коалицией, связывающей коммунистические партии этих стран с общественными организациями, находящимися под их влиянием.

Вторая ситуация характерна для Венгрии и Румынии, т.е. для государств, где союзнических партий не было, хотя фронт антифашистских сил не был политически монолитным, а коммунистические партии в своей борьбе сотрудничали с другими политическими партиями.

В основу окончательной концепции народного фронта легла позиция Информационного бюро коммунистических и рабочих партий, по которому существование коалиции политических партий противоречит диктатуре пролетариата, а задачи и роль партий непролетарского типа исчерпались в период демократической революции.

Остальные социалистические страны Европы составляют третью группу. Их объединяют некоторые общие (с интересующей нас точки зрения) черты. В этих государствах народный фронт способствовал основанию союзнических партий (ПНР, НРБ, СССР) или же стал организацией, концентрирующей созданные ранее союзнические партии (ГДР).

³⁹ Doniosłość tego czynnika podkreśla się także aktualnie w nauce radzieckiej. Por. np. L. F. Szewcowa: *Sojuzniczeskije partii w političeskoj sistiemie stran socyjalizma*, Moskwa 1978, s. 15.

R É S U M É

En résultat des conditionnements historiques, des traditions de la vie politique, de la disposition des forces de classe et des partis représentant ces forces, dans les pays socialistes européens, il s'est formé la système à un seul parti et celui de coopération des partis politiques. La forme des systèmes particuliers de partis politiques dépendait principalement du rapport des dirigeants des partis politiques représentant les classes non-prolétaires et les couches des travailleurs, à l'idée de collaboration avec le parti communiste et à celle des transformations sociales. Dans les pays où ce rapport était négatif, seulement le parti communiste est resté sur l'arène de la vie politique, cependant là où il était positif (c.-à-d. en Pologne, Bulgarie, Tchécoslovaquie et Rép. Dém. Allemande), il s'est formé le système de collaboration des partis politiques avec la participation des partis alliés. La caractéristique concise de ces conditionnements, contenue dans l'article, a permis de distinguer trois sortes de situations.

La première est spécifique pour la Yougoslavie et l'Albanie, donc, les pays où les partis alliés ne se sont pas formés, et, le front des forces antifascistes, formé grâce à l'initiative des communistes, était politiquement homogène, n'étant pas une coalition des partis mais une structure liant les partis communistes dans ces pays avec les organisations sociales restant sous leur influence.

La deuxième situation est caractéristique pour la Hongrie et la Roumanie, donc les états où les partis alliés ne se sont pas formés, bien que le front des forces antifascistes n'ait pas été politiquement homogène et les partis communistes dans ces pays aient eu, dans leur lutte, les alliés dans les partis politiques. La conception finale du front populaire dans ces pays s'est formée à base de l'opinion du Bureau d'Information des partis communistes et ouvriers, affirmant que l'existence des coalitions des partis politiques est en opposition à la dictature du prolétariat et se fondant sur la conception erronée de la politique envers les alliés, s'exprimant par la constatation que les lâches des partis non-prolétaires s'épuisent dans la période de révolution démocratique.

Les autres états socialistes européens sont le troisième groupe de pays ayant certains traits communs qui nous intéressent, car le front national y est devenu ou bien la source de genèse des partis alliés (Rép. Pop. de Pologne, Rép. Pop. de Bulgarie, Rép. Soc. de Tchécoslovaquie), ou bien l'organisation groupant les partis alliés formés antérieurement (Rép. Dém. Allemande).